

Gunišová, Eliška

Reflexia tvorby Terézie Vansovej v slovanskom literárnom kontexte danej doby

In: Gunišová, Eliška. *Terézia Vansová v slavistickom literárnom kontexte*.
Vydání první Brno: Masarykova univerzita, 2023, pp. 95-115

ISBN 978-80-280-0215-2 (print); ISBN 978-80-280-0216-9 (online ; pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.78335>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20230704

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

6 REFLEXIA TVORBY TERÉZIE VANSOVEJ V SLOVANSKOM LITERÁRNOM KONTEXTE DANEJ DOBY

„... chcel som byť kamienkom, ktorého pohyb môže zapríčiniť lavínu, iskrou, ktorá môže roznieť plameň...“

Svetozár Hurban Vajanský

Pokiaľ je naším cieľom v poslednej kapitole zhrnúť a objasniť Vansovej miesto v slovenskom a slovanskom svete celkovo, musíme, minimálne tak, ako to proklamujeme v našich hypotézach, brať ohľad predovšetkým na mimoliterárne aspekty, ktoré utvárajú dobové podmienky, a tým podmieňujú tvorbu slovenských autorov, a teda rovnako tvorbu Terézie Vansovej.

V prvej podkapitole poukážeme na zaradenie ženského elementu (a teda aj Vansovej) v rámci slovenskej literatúry do generačného estetického a axiologického ponímania, ktoré je presadzované dobovými literárnymi kritikmi, a teda predovšetkým vedúcou osobnosťou prvej vlny slovenského realizmu – Svetozárom Hurbanom Vajanským, následne Jozefom Škultéty, pričom táto názorová základňa sa sústreďuje predovšetkým okolo literárneho časopisu *Slovenské pohľady*. Zameriame sa tak na impakt Vajanským homogenizovanej slovenskej literárnej sféry v poslednej štvrtine 19. storočia na tvorbu prvých slovenských prozaičiek, a zároveň naznačíme, ako sa tvorba prvej vlny slovenského realizmu popretkávaná patetickými odkazmi na doznievajúci romantizmus modifikuje na literatúru reagujúcu na modernú sociálnu spoločnosť a aké možnosti toto podložie pre ženu ako autorku i čitateľku predstavuje. Signifikantnú pozornosť venujeme predovšetkým autorskému vzťahu Vajanský – Vansová, dobovým tvorcom, ktorých zblížovala idea a zámer – písať aj pre jednoduchý ľud a pozdvihnúť tým vzdelanostne nerozvinutý slovenský národ. Zároveň veríme, že sa nám podarí aspoň čiastočne uviesť a poukázať na Vansovej miesto aj v kontexte s ďalšími slovenskými prozaičkami danej doby.

Vansová ako osobnosť slovenských literárnych a kultúrnych dejín bola a stále i je intenzívne reflektovaná slovenskou odbornou verejnosťou, avšak takmer výlučne v kontexte slovenského prostredia, kým analýze v mimoslovenskom kontexte doposiaľ unikala. Práve tento presah bude kľúčový v druhej podkapitole, ktorej účelom bude venovať pozornosť reflektovaniu T. Vansovej v slovanskom, ale zároveň mimoslovenskom kontexte. Preto, i keď Vansovej literárne diela sú primárne určené pre slovenskú čitateľskú verejnosť a rovnako jej redaktorská a osvetová práca bola smerovaná pre Slovenky, sa v tomto prípade zameriame na prípady, kedy sa Vansová vymyká z pomyslených hraníc slovenskej literatúry dostáva sa aj do slovanského povedomia v širšom literárnom a kultúrnom kontexte.

6.1 Reflexia literárnej tvorby T. Vansovej v slovenskom kontexte

Ako bolo uvedené už v kapitole o cestopise, generácia slovensky píšucich autoriek sa začína v tlači objavovať najskôr anonymne (v 40. rokoch 19. storočia), pričom sa táto skupina hlási o slovo predovšetkým prostredníctvom poézie. Slovenský literárny vedec Vladimír Petrík píše: „*Pseudonymy (Miloslava, Rimavská, Slovenka a i.) nie sú náhodné, ženská autorka sa musí ešte skrývať.*“³¹² Preferovanie poézie je úplne jednoznačné, vzhľadom na jednoduchosť, ktorú báseň svojmu tvorcovi ponúkala (nemožno sa domnievať, že básne písané ženou v 19. storočí boli, alebo snáď mali ambície stať sa súčasťou tzv. vysokej literatúry), a zároveň vzhľadom na nadväznosť na obdobie romantizmu – ktorému poézia dominovala. Poéziu prvých slovenských autoriek predstavovali krátke lyrické obrazy, ktoré umožňovali tvorbu aj osobám, ktoré nemali priamo spisovateľské ambície, ale len chuť a čas publikovať, vyjadriť svoje pocity a zapojiť sa tak do kultúrno-tvorivých aktivít svojej doby, prípadne znamenali akési pokusy nasledovať ženské vzory z iných, kultúrne vyspelejších krajín.

Z literárnohistorického hľadiska je však oveľa zásadnejšie poznať a venovať sa počiatkom prozaickej tvorby, ktorá jasnejšie vymedzuje myšlienky jednotlivých autoriek a poskytuje literárnovednému výskumu špecifickejšie výpovede. Tieto ženy vstúpili do prozaickej tvorby predovšetkým kratšími literárnymi žánrami, akými sú humoresky, poviedky, črty a dostávajú sa postupne až k autorsky náročnejším jednotkám ako sú romány, memoáre a pod.

Medzi týmito ženami vynikajú dve výrazné osobnosti, a to nielen v oblasti literatúry, ale v rámci propagácie slovenskej kultúry celkovo: Elena Maróthy Šoltésová (1855 – 1939) a Terézia Vansová (1857 – 1942), ktoré tvorili prvú zásadnú generáciu ženských slovenských prozaičiek, ku ktorým sa postupne pridáva Božena Slančíková-Timrava (1867 – 1951) a Ludmila Riznerová-Podjavorinská (1872 – 1951),

312 PETRÍK, V. *Ženy spisovateľky*. In: KOCÁK, M. (ed.) *Literárny archív* 29 – 30. Martin 1994. S. 193.

ale aj mnoho ďalších autoriek (napr. Hana Gregorová, Kristína Royová, Pavla Becková, Hana Ruppeldtová, Oľga Paulínyová, Božena Okrucká a podobne).

6.1.1 Literatúra a národ

Ak je našim cieľom hodnotiť a skúmať práve počiatky nastupujúcej generácie ženských autoriek, musíme zdôrazniť predovšetkým dvojicu Vansová – Šoltésová a dobové vedúce autority slovenskej literárnej sféry Svetozára Hurbana Vajanského (1847 – 1916)³¹³ a Jozefa Škultétyho (1853 – 1948), ktorí určovali rytmus slovenského kultúrneho života, a to aj vďaka svojim redaktorským pozíciám. Práve literatúra predstavovala ako pre Vajanského, tak aj pre Škultétyho, spôsob záchrany utláčaného slovenského národa. A práve k tejto záchrane, k osvete, doslova ku krieseniu slovenského kultúrneho povedomia smeruje celá Vajanského tvorivá práca („*Literatúra je kvet Národnej práce. Šťastný národ, ktorý dospel ku kvetu. [...] Kto praje si zachovaním slovenského národa jeho duševný vývin nechaj neopustí literárne činných ľudí!*“³¹⁴) a Škultétyho neúnavné snaženie („*Čo v slovesnosti produkuje sa cenného, vzácneho, to nám zostane. Tého nedotknú sa neúspechy politické. Nech zúri kto, ako chce, oproti tomu imaniu je malomocný... Lebo národ, ktorý má literatúru, nezanikne! Takému bude pomáhať celý vzdelaný svet.*“³¹⁵) vrátane spoločného obnovenia vydávania literárneho periodika Slovenské pohľady, ktoré bolo už v 40. rokoch 19. storočia založené s cieľom stať sa „*symbolom kriesenia slovenského povedomia*“³¹⁶.

Pokiaľ Škultétymu možno vďačiť predovšetkým za neúnavnú propagačnú, organizátorskú prácu redaktora a editora hneď niekoľkých časopisov a mnohých významných knižných celkov³¹⁷, Vajanský bol v poslednej štvrtine 19. storočia jednak kritikom, ale i literátom a taktiež politikom, pričom si svoj značný vplyv uvedomoval, dokonca cítil povinnosť (ako syn Jozefa Miloslava Hurbana) prijať úlohu učiteľa

313 Vajanský si sám svoje významné postavenie v slovenskej literatúre uvedomoval. V úryvku jeho listu adresovanému svojmu synovi Vladimírovi píše: „*Rozhorčilo ma až do sĺz, čo popísal akýsi zelený hlasista T-ku o mojom románe ‚Koreň a výhonky‘. Že to není roman, že chybia deti, že je to také a také a malo by byť onaké. Len stupeň a pritom nadutý oplan tak môže písať o veľkom diele muža znalého a uznaného. Aký je to vosel, aký mravne upadlý šuft, čo sa opováži také koniny písať!!!“* PETRUS, P. (ed.) *Korešpondencia Svetozára Hurbana Vajanského III. Výber listov z rokov 1860 – 1916*. Bratislava. 1978. S. 318.

314 VAJANSKÝ, S. H. *Literatúra a národ*. In: VAJANSKÝ, S. H. *State o slovenskej literatúre*. Bratislava. Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry. 1956. S. 34 – 36.

315 Citované z listu Ludmile Riznerovej-Podjavorinskej. Dostupné: KOCÁK, M. (ed.) *Listy Jozefa Škultétyho I*. Martin. Matica slovenská. 1982. S. 235.

316 VAJANSKÝ, S. H. *Slovensko a jeho život literárny*. In: PETRUS, P. (ed.) *Svetozár Hurban Vajanský. Zápasy a hľadania v zrkadlení času. Život a dielo v dokumentoch*. Martin. Osveta. 1985. S. 77.

317 Škultétyho poslanie sa menilo začiatkom roku 1910, kedy bolo možné sledovať pokles jeho redaktorských aktivít. Následne sa po vojne stal správcom Matice slovenskej, univerzitným profesorom a rovnako v tejto dobe vydával aj svoje najpodstatnejšie práce.

slovenského národa, či dokonca možno tvrdiť, že sa sám o ňu prihlásil: „*U mňa nebolo l'artpourartizmu, ale umenie, po ktorom túžil som, malo byť iskierkou v duchovnej potrebe môjho slovenského národa*“³¹⁸. Práve Vajanský je označovaný za nástupcu romantického literárneho a národného odkazu, ktorý „*začal utvárať vedomie nevedomých [...] prevzal túto pochodň a nedal si ju vyrvať ani nástrahami nepriateľov za Dunajom*“³¹⁹. Automaticky sa tak stal dominantnou osobnosťou nastupujúceho slovenského realizmu a významným nositeľom slovenskej národnej identity.

Škultéty o Vajanskom napísal: „*ako spisovateľ cítil potrebu povedať o všetkom svoje slovo*“³²⁰, a teda upozorňuje na to, že Vajanský nezabudol vo svojich vyjadreniach na nič zásadné, čo sa v slovenskom kultúrnom prostredí aktuálne dialo, a teda neopomína reagovať ani na prvé diela slovenských prozaičiek. Predpokladáme, že dôvodmi, prečo tento pomerne konzervatívny umelec a kritik podporoval ženské autorky a súhlasil s ich zapojením do literatúry, bola jednak skutočnosť, že vstup ženských autoriek na literárnu a kultúrnu pôdu bol v zahraničí úplne prirodzeným javom, čo scestovaný a študovaný Vajanský musel vedieť, hoci nemusel s daným javom plne sympatizovať. Výraznejším predpokladom je domáce rodinné zázemie, v ktorom mu bolo prirodzene vštepované, že aj žena môže byť nositeľkou národných ideí – minimálne Vajanského matka, Anna Jurkovičová Hurbanová³²¹, takou ženou skutočne bola. Vajanský si tak od mladého veku uvedomoval, že aj žena má byť osobou vzdelanou (tento názor výrazne propagoval vo svojich literárnych dielach a aj vo svojom osobnom živote³²²), aj keď paradoxne neskôr už prichádzajúcu ženskú emancipáciu v pravom slova zmysle neschvaľoval.

318 PETRUS, P. *Svetozár Hurban Vajanský. Zápasy a hľadania v zrkadlení času. Život a dielo v dokumentoch*. Martin. Osveta. 1985. S. 16.

319 MATUŠKA, A. *Storočnica S. H. Vajanského*. In: PETRUS, P. (ed.) *Svetozár Hurban Vajanský. Zápasy a hľadania v zrkadlení času. Život a dielo v dokumentoch*. Martin. Osveta. 1985. S. 7.

320 MIKULA, V. *Svetozár Hurban Vajanský*. In: VAJANSKÝ, S. H. *Koreň a výhonky. Články*. Bratislava. Kalligram. 2008. S. 489.

321 Anna Jurkovičová, neskôr Anna Hurbanová, bola dcérou učiteľa Samuela Jurkoviča, čo jej osobnosť prirodzene ovplyvňovalo a formovalo. Od roku 1841 vystupovala v ochotníckej skupine Slovenského národného divadla nitrianskeho.

322 Vo Vajanského korešpondencii objavujeme vyjadrenie výraznej podpory (snáď až nátlaku) na jeho manželku s cieľom presvedčiť ju o dôležitosti dokonalej znalosti slovenského jazyka: „*mohla by si mi častejšie písať po slovensky, ja Ťa upozorním na Tvoje chyby, o niekoľko mesiacov bude moja Idka celkom správne písať, všakže to chceš urobiť svojmu Svetuškovi! [...] Tvoje meno a Tvoj pôvod je predsa z otcovej strany slovenský... ako ľahko sa môžeš k nemu vrátiť! Sprav mi to k vôli, ja si to žiadam, musí to byť, od toho závisí naše obojstranné šťastie!*“ PETRUS, P. (ed.) *Svetozár Hurban Vajanský. Zápasy a hľadania v zrkadlení času. Život a dielo v dokumentoch*. Martin. Osveta. 1985. S. 46.

6.1.2 Vajanský a aplikácie ruského vzoru v slovenskom literárnom prostredí

Pokiaľ chceme lepšie pochopiť Vajanského koncepciu vzdelávania, dôvod prečo a do akej miery podporoval vzdelávanie, ako aj literárnu tvorbu žien, je nutné najskôr spoznať jeho názory týkajúce sa slovenskej, resp. slovanskej literatúry a kultúry celkovo. Literatúru Vajanský, ako napokon aj Škultéty, chápe ako „každodennú duchovnú potravu“³²³ a z toho vyplýva aj jeho snaha o posilnenie literárneho života. Tento koryfej slovenskej literatúry si však uvedomoval reálny stav vzdelanostnej úrovne Slovákov, obzvlášť s ohľadom na neexistujúce podmienky pre vzdelávanie v slovenskom jazyku. Návod na revitalizáciu slovenskej literatúry a vzdelanosti našiel v ruskom prostredí³²⁴, pričom práve táto inklinácia je kľúčová pre pochopenie jeho snáh.³²⁵ Je taktiež možné ju vnímať ako isté rezíduum slovenského romantizmu a myšlienok slovanskej jednoty, ktorú propagoval už J. Kollár a P. J. Šafárik. U Vajanského môžeme túto tendenciu vnímať vo zvýšenej miere i kvôli tomu, že jeho otec bol predstaviteľom generácie štúrovcov. Práve pod jeho vplyvom sa Vajanský učil rusky a čítal ruské knihy práve z otcovej knižnice, ktoré mali na formujúcu osobnosť mladého študenta výrazný vplyv.³²⁶ Následne mal aj on sám v dospelosti značné kontakty s Ruskom a bol v ruskom prostredí známy, a to prostredníctvom prekladov jeho článkov a literárnych diel do ruštiny.³²⁷ To je kľúčom k pochopeniu, prečo je Vajanský práve po vzore z Ruska presvedčený, že každý „seriózne pracujúci človek“ dokáže prispieť k rozvíjaniu slovenskej literárnej

323 VAJANSKÝ, S. H. *Literatúra a život*. In: VAJANSKÝ, S. H. State o slovenskej literatúre. Bratislava. Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry. 1956. S. 38.

324 „Lev Tolstoj, ktorý napísal ‚Vojnu i mir‘, ktorý stvoril ‚Annu Kaveninu‘, diela vysokého, nedostihnuteľného umenia, ten samý Tolstoj, ktorý dokázal, že vie rozdrážditi i na skúsenú a dielne korenenú stravu navyknutú žiadky Francúzov a Angličanov, Tolstoj, ktorý ďaleko za sebou nechal prvé síveké sily celého Západu vzhľadom na román, on píše 2 – 15-kopejkové traktáty pre ľud a dá ich rozširovať po stotisíc výtlačkoch, on píše krátke, mravné, poučné, prosté poviedky a legendy, on nehanbí sa zostúpiť z výšky, na akú sa žiaden z nás nikdy nevyškríabe, i učil svoj národ dobrému, šlachetnému a mravnému. Pravda, k tomu treba činná a nielen slovná láska k ľudu, zatajenie všetkých márnivých túžob. A k takej láske, k takému zatajeniu sebeckosti, nemusí byť človek práve Tolstým; i ten najskromnejší, seriózne pracujúci človek môže prispieť k veľikému dielu stvorenia zdravej, vyvýšenej ľudovej literatúry.“ VAJANSKÝ, S. H. *Ľud a literatúra*. In: VAJANSKÝ, S. H. State o slovenskej literatúre. Bratislava. Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry. 1956. S. 49.

325 Ako píše Andrej Červenák na prebale svojej knihy *Vajanský a Turgenov*: „nie je možné pochopiť ani vznik a podobu Vajanského realizmu bez pochopenia jeho vzťahu k Turgenevovi.“ Už Vlček písal, že učiteľmi Vajanského boli Gogol a Turgenev. Vajanský bol osobnosťou mimoriadne literárne vzdelanou a jeho obdiv, inklinácia k ruskému prostrediu sú všeobecne známe.

326 V roku 1876 píše Svetozár Hurban Vajanský svojmu otcovi: „Som v stave za 2 – 3 mesiace dokonale rusky rozumieť, a prosil by Ťa veľmi, kebyś mi poslal Turgeneva, ktorého máš tuším úplného, o slovník sa už dajako musím postarať.“ PETRUS, P. (ed.) *Svetozár Hurban Vajanský. Zápasy a hľadania v zrkadlení času. Život a dielo v dokumentoch*. Martin. Osveta. 1985. S. 56.

327 Na druhej strane i sám Vajanský sa snaží ako redaktor periodika *Slovenské pohľady* zverejňovať ruské preklady najzaujímavejších článkov a v tejto tendencii potom pokračuje i Škultéty.

tvorby, a tým i vzdelanosti. A i z toho dôvodu Vajanský a Škultéty, ktorí od roku 1881 vydávajú obnovené Slovenské pohľady, pravidelne oslovovali práve aj ženy – autorky na písanie a posielanie svojich literárnych prác do slovenských periodík.

6.1.3 Slovenské periodiká a ženské autorky

Literárna tvorba žien sa tak stala prirodzenou súčasťou slovenského literárneho prostredia. Ženy – „spisovateľky“ sa pomaly osmeľovali prezentovať nielen svoje lyrické básne, ale aj svoj vlastný (mnohokrát práve od mužskej inteligencie prevzatý) názor aj na závažnejšie spoločenské témy a zapájať sa tak do dobového kultúrneho diania. Je podstatné pripomenúť, že ženy, ktoré mali výraznejšie literárne ambície, v prevažnej miere pochádzali z prostredia fár, ktoré v 2. polovici 19. storočia vychovávali ženskú inteligenciu, a teda častokrát práve z tých domácností, ktoré slovenskú periodickú tlač pravidelne odoberali a čítali. Z takýchto rodín pochádzala práve aj Vansová a Šoltésová. Vansová uverejnila svoju prvú báseň v roku 1875, o dva roky staršia Šoltésová debutovala „až“ v roku 1881. Pravidelne prispievať do slovenských periodík Vansová začala až na začiatku 80. rokov 19. storočia. Obe autorky teda začínajú podobne a v tej istej dobe, nie však za rovnakých podmienok. Kým Šoltésová žijúca v Turčianskom sv. Martine delila svoje sily medzi starostlivosť o domácnosť a deti, písanie, ale aj aktivity spojené so spolkom slovenských žien – Živena, kde Šoltésová pôsobila ako podpredsedníčka a neskôr predsedníčka spolku, Vansová žijúca mimo hlavné mesto slovenskej kultúry, sústredila svoju energiu predovšetkým na vlastné literárne aktivity. V tej dobe ešte jasne nevyprofilovaná tvorba Vansovej nachádzala svoj veľký vzor práve u Vajanského. Aspoň v začiatkoch jej tvorby ju teda možno označiť vernou obdivovateľkou Vajanského, ktorého nazývala aj človekom „ktorý stojí duševne vysoko nado mnou“³²⁸ a v listoch jemu venovaných sa podpisovala „[t]voja čiteľka“³²⁹. Vansová sa tak stala reálnym zosobnením Vajanského ideí – písala pre ľud, aj pre tých najmenej vzdelaných, v záujme propagácie národných a morálnych myšlienok, ktoré opätovne preberá od Vajanského. Vedome sa tak snažila vychovávať čitateľov po vzore Vajanského ideí a výziev v jeho kritických statiach. Skutočnosť, že Vansová robila všetky tieto zásahy do svojich diel vedome, je pre nás nesmierne dôležitá. Vansová mala snahu zaujať čitateľov, majúť vyšší cieľ – nielen ich pobaviť a zaujať, ale odovzdať im aj vopred definované idey – návod na život, na rebríček hodnôt (otázka národná, mravná, náboženská). Neraz tak kvôli jednoduchému porozumeniu posolstva svojho diela znižuje jeho estetickú hodnotu, aby dosiahla vopred určený vyšší cieľ – vo

328 PETRUS, P. (ed.) *Korešpondencia Svetozára Hurbana Vajanského III. Výber listov z rokov 1860 – 1916*. Bratislava. SAV. 1978. S. 208.

329 Op. cit., s. 208.

Vansovej prípade inšpirovať predovšetkým málo vzdelané slovenské ženy, pre ktoré boli tieto diela primárne určené.

6.1.4 Vajanský a zapojenie žien v koncepcii národnej osvety

Bolo prirodzené, že Vajanský vítal snahy, ktoré Vansová (ako i Šoltésová) vyvíjala. Vansová totiž dokázala zaujať nedostatočne vzdelané ženské publikum, ktoré Vajanský nedokázal sám pripútať k svojej tvorbe, ale vo svojej koncepcii ozdravovania národa mu taktiež pripisoval dôležité miesto. Môžeme sa o tom presvedčiť predovšetkým vo Vajanského románoch. V *Letiacich tieňoch* vykresľuje Vajanský hlavnú hrdinku Elu pomerne netypicky – ako silnú a odvážnu, milujúcu svoju krajinu. Ela „bola náruživá, hnevľivá a pritom dobrodušná až k samožertve“³³⁰. Samotná skutočnosť, že koryfej slovenskej literatúry vnímal a predstavoval ženu, ktorá „pri ženských prácach, vyžadujúcich akurátnosť a trpezlivosť, bola roztržitá; farbu k farbe klášt pri vyšívaní, aby z toho povstal obraz – to jej bolo nudné [...] Kvet opatrovať, polievať, pozorovať postupný rozvoj lístkov, lupenôv – bolo malicherné“³³¹ a nepoukazoval na tieto vlastnosti, ktoré mali byť podľa dobovej spoločenskej perspektívy žene prirodzene vlastné, ako na negatívne, je v slovenskom myslení v 19. storočí dôležitý posun. V tom istom diele Vajanský vyzdvihuje prostredníctvom ich-formy rozprávača význam slovanských žien: „Ak dostúpime rozvoja samobytnosti, za ktorou tak úpia duše naše, verím, že slavianska žena vyvinie sa širšie, duchovne slobodnejšie než u západných národov. Nebude to ani hodvábná kuchárka ako u Nemcov, ktorá za panenstva hľadá večne do mesiaca a v manželstve mení sa v užitočnú, neokrôchanú, večne v pantofliach šľapkajúcu gazdinú, ani francúzska grizetka, ktorej celý záujem záleží v utešenej toalete a ľahkom švitorivom besedovaní. Dôstojnosť slavianskej ženy javiť sa má v plamennom pochopovaní všetkých veľkých záujmov životných, vo vrúcnosti citu, v tom bájnomy uplyve, aký má na svoj kruh, v tej neprístupnej preleste, ktorá zaujíma, ľahá a predsa udržuje v istej vzdialenosti. Nepripisujte slavianskej žene absolútnu neomylnú bezúhonnosť: také ideály sú konečne smiešne, nakoľko ani slavianska krv nie je voda a poklesky sú spoločnou známkou celého ľudského pokolenia. No pripisujem jej dôstojnejšiu, povznesenejšiu úlohu, než dali svojim ženštinám brutálni Germáni.“³³²

Podobné tendencie si môžeme všimnúť aj v následne vydaných románoch, v ktorých si Vajanský dovoľí ženu označiť za duchovného kriesiteľa.³³³ Je nutné sa domnievať, že podobné výroky o úlohe slovanských žien prirodzene lichočili

330 VAJANSKÝ, S. H. *Letiace tieňe*. [online]. [cit. 4. 8. 2016]. Dostupné online: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/160/Vajansky_Letiace-tiene/7#ixzz4GM2datx2.

331 Op. cit.

332 Op. cit.

333 VAJANSKÝ, S. H. *Suchá ratolesť*. Bratislava. Tatran. 1976. S. 227.

Vansovej ako aj ďalším Vajanského čitateľkám, ktorými ale nemohli byť tie najjednoduchšie ženy, pretože práve tie označovali prózu písanú mužmi za príliš zložitú, prózu, ktorej nerozumeli, a práve tieto ženy potrebovali a uvítali jednoduchý jazyk Vansovej.

Vansová zbavená materského poslania bola povzbudená kladným prijatím svojich literárnych diel kratšieho rozsahu a táto skutočnosť posilňovala aj jej ambíciu tvoriť, ktorá ju sprevádzala celý život a vyprovokovala ju aj k mnohým odvážnym krokom – jedným z nich bolo aj práve napísanie prvého románu pre ženy so ženskou postavou – *Sirota Podhradských*, ktorý pred uverejnením poslala na posúdenie práve Vajanskému. Vajanský si všimol, že príbeh zasiahnutý sentimentom, prepletený hororovými prvkami (pripomínajúcimi dobové české a iné zahraničné romány pre ženy) výrazne poukazoval aj na dôležitosť mravného imperatívu, obsahoval mnohé výchovné odkazy, a zároveň dával do popredia tradičný koncept rodiny a jej hierarchiu a tiež postavenie ženy a muža, a to všetko v jednoduchom, ale spisovnom jazyku. Prekvapivé ešte zostáva, že Vansovej hlavná ženská hrdinka koná dokonca menej radikálne ako súdobé Vajanského hlavné ženské hrdinky.

Pre Vajanského bolo cenné, že aj keď Vansová písala „iba“ pre ženské publikum, neskĺzla do prílišnej citovosti, ako to neskôr vyčítal napríklad Šoltésovej v jej románovej prvotine *Proti Prúdu*. Po kladnej Vajanského, už citovanej, recenzii románu *Sirota Podhradských*: „*Objavenie sa Vansovej románu musí potešiť každého priateľa slovenskej literatúry, najmä, keď sa presvedčí, že neprišiel do nej nový balast, ale dielo prepracované a usilovnou nevšednosťou, láskou k veci ideálnou a talentom veľmi vynikajúcim v naše dni [...] My jej blahoželáme k úspechu prvej väčšej samostatnej práce a odporúčame peknú slovenskú knihu obecenstvu.*“³³⁴

V 80. rokoch 19. storočia sa v slovenskej literatúre etablovali nielen Vansová a Šoltésová, avšak vzhľadom na význam ich literárnej tvorby, zostávali v popredí záujmu redaktorov i kritikov. V 90. rokoch nastávajú vo sfére literatúry pre ženy výrazné zmeny. Najvýraznejšia je tá, že literárne začína tvoriť a publikovať alebo dokonca aj prekladať zvýšený počet žien – za signifikantný vstup do literatúry je možné považovať práve tvorbu Ludmily Podjavorinskej, tú v tvorbe podporuje predovšetkým nový redaktor Slovenských pohľadov Jozef Škultéty (od r. 1889). U Škultétyho je potreba dať do pozornosti jeho vytrvalosť, pracovitosť a profesionalitu pri zašitovaní nových literárnych prác do slovenských časopisov. Z dochovej korešpondencie sa dozvedáme práve o jeho preferencii diel Podjavorinskej, v ktorej videl autorku, ktorá už nehľadá na minulosť s poromantickými predstavami a jej postavy sú vykreslené reálnejšie. Kvituje jej zameranie sa na slovenskú dedinu, v ktorej videla základ svojich diel. Zmena redaktora tak významného literárneho periodika ako boli v danej dobe Slovenské pohľady prirodzene vyvolala

334 VAJANSKÝ, S. H.: *Terézia Vansová: „Sirota Podhradských“* In: VAJANSKÝ, S. H. *State o slovenskej literatúre*. Bratislava. Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry. 1956. s. 481 – 485.

isté obsahové zmeny. Škultéty dokázal po prevzatí Slovenských pohľadov výrazne posilniť autorskú základňu,³³⁵ pre nás je podstatné, že s jeho prácou mu často pomáhala aj jeho žena Bohdana Škultéty, ktorá okrem komunikácie s autorkami/autormi zároveň aj sama prispievala do časopisu svojimi prekladmi z ruštiny (môžeme pripomenúť, že inklinácia k Rusku bola stále v Slovenských pohľadoch zreteľná aj v tomto období).

6.1.5 „Načo sú tie ženské časopisy?“³³⁶

Okrem v tej dobe jediného slovenského literárne orientovaného časopisu Slovenské pohľady v posledných dekádach 19. storočia autorky a autori uverejňujú svoje diela najčastejšie v Národných novinách, ale napríklad aj rôznych almanachoch a taktiež prispievajú aj do nemecky, česky alebo maďarsky písaných časopisov.³³⁷ Čo však prináša do slovenskej literatúry nové myšlienky je nadväzovanie kontaktov s českým literárnym prostredím, predovšetkým sa to týka Šoltésovej a Vansovej, pretože obe autorky označujú české prostredie ako značne inšpiratívne: „*Naše milé sestry české prekvapili nás opäť novým dielom. Ony, neúnavné v práci na poli literatúry, neochabujúc v boji za urovnoprávnenia žien, neustávajú, ale idú krok za krokom ďalej ku vytknutému cieľu. V otázke ženskej práce, ženského vzdelania vykonali tak veľa, že nie len že nezaostaly, ale predčia ženský svet nejedného vzdelaného štátu.*“³³⁸ A samy nadväzujú kontakty s týmto prostredím. Práve pod týmto vplyvom sa začali objavovať prvé myšlienky o kalendári pre ženy, ktorý by svojím charakterom spadal pod ľudové čítanie s populárno-náučným zámerom, a ktorým Šoltésová a Vansová chceli čiastočne nahradiť absenciu dievčenskej gazdinskej školy. Lacný kalendár by mal za cieľ nielen podporovať ženy v čítaní slovensky písanej literatúry, ale zároveň aj uverejňovať a predkladať tak ženám články výchovnej a vzdelávacej povahy a rovnako tak podporoval ciele už vopred propagované prostredníctvom literatúry. Treba pripomenúť, že na slovenskom území v tom čase existoval slovenský ženský spolok Živena, ktorý síce nepravidelne, ale vydával aspoň literárne zameraný Almanach Živeny. Ten však slovami E. Šoltésovej: „*hoci je, chvalabohu, sám o sebe knihou dobrou,*

335 K menám prvých deviatich ročníkov Pohľadov (Vajanský, Hviezdoslav, Bodický, Šoltésová, Bielek, Podtatranský, Kukučín, Maršall, Grajchmann, Beblavý, Jégé, Somolický) pribudli Škultétyho zásluhou ďalšie talenty: Podjavorinská, Sládkovičová, Kýčerský, Timrava, Tajovský, Krasko, Tichomír Milkin, Zgút Vrbický, F. Urbánek, Dlhomír Kosorkin, V. Roy, M. Rázus, Grbáčov-Orlov, Š. Krčméry a iní.“ Pozri: KOCÁK, M. *Doslov (Jozef Škultéty a literárny realizmus)*. In: ŠKULTÉTY, J. *O realizme*. Martin. Matica slovenská. 1987. S. 401.

336 *Načo sú tie ženské časopisy* je názov článku, ktorý napísala E. M. Šoltésová a bol uverejnený hneď v prvom ročníku časopisu Dennica.

337 Výnimku netvorí ani po slovensky písané časopisy v Amerike.

338 VANSOVÁ, T. [rukopis článku]. Dostupné v: LA SNK 198 AB 19.

*predsa nie je rázu takeého, ktorý by zvláštnjším spôsobom zodpovedal požiadavkám a náklonnostiam duševným ženského sveta.*³³⁹

Vedenie Živeny vydávanie obdobného kalendára pre ženské publikum nakoniec zamietlo. Aj keď bola v tom čase predsedníčkou Anna Pivková, významná propagátorka ženského hnutia a zároveň autorka mnohých článkov o potrebe výchovy a vzdelania žien, o (ne)založení kalendára nerozhodla ona: „*keď som Tvoj list aj so vzorkou kalendára dostala, ležala pi. Pivková v posteli, mala tuhé zapálenie hrdla. Išla som teda s ním rovno k Pietrovi (lebo ináč pani Pivková úplne jemu ponecháva rozhodovanie nad takýmito vecami [...]),*³⁴⁰ písala Šoltésová Terézii Vansovej. Dôvodom zamietnutia nápadu boli predovšetkým financie. Ženy so základným vzdelaním neboli zvyknuté investovať peniaze do literatúry, s tým priamo súvisel aj problém pri predaji podobných výťažkov, pretože aj keď už žena čítala, častokrát si knihy nekupovala, ale knihy a časopisy si požičiavala.

Literárna produkcia žien v tomto období nestagnovala – už to nebolo len pár odvážnych mien, tvorba slovenských žien sa začína výraznejšie diferencovať – stále tu bola Vansová – oddaná vo svojej tvorbe Vajanského ideálom, avšak i Vansová, ktorá už začala byť odvážnejšia a dokázala tieto ideály transformovať do podoby, ktorú sama považovala za vhodnú pre ženskú literatúru, experimentovala tak s motívmi, ale aj so žánrovou formou literárnych diel; ďalej tu bola skupina okolo Živeny – Šoltésová (jej predsedníčka) písala nielen beletriu, ale aj významné životopisné medailóny a ďalšie populárno-náučné články; Kristína Royová, ktorá okrem poviedok s milostnou a národnou tematikou tvorila aj diela s náboženskou tematikou, pričom práve jej práca z 90. rokov 19. storočia *Bez Boha na svete* bola preložená do 23 jazykov; botanička Izabela Textorisová sa venovala odborným článkom aj beletrii; do literatúry vstúpila prostredníctvom Slovenských novín Timrava, ktorá už „*vo svojich spoločenských novelách ironizuje a paroduje Vajanského spôsob i žáner sentimentálnej, národne-ideálnej prózy pestovanej v postromantickom období.*³⁴¹ Čo zatiaľ v slovenskej literatúre z konca 19. storočia absentovalo, boli čisto feministické myšlienky – na tie v slovenskej kultúre, ktorá v 2. polovici 19. storočia po rakúsko-uhorskom vyrovnaní (napr. po zrušení slovenských gymnázií a spolkov, jediným fungujúcim slovenským spolkom zostala Živena) prekonávala výraznú krízu, neboli zatiaľ priaznivé podmienky. Šoltésová s Vansovou to zistili už v roku 1897, kedy ako jeden z mnohých článkov posielajú do Národných novín odporúčenie českého časopisu *Ženský svět*, načo koryfeji slovenskej kultúry – Vajanský a Škultéty – „*vyslovili nechuť proti ženským osobitým časopisom vôbec a proti tomuto, 'Ženskému světu' zvlášte, že je to len také nútené delenie sa, že vydavateľský*

339 ŠOLTÉSOVÁ, E. M. *Listy Terézii Vansovej*. [online]. [cit. 14. 8. 2016]. Dostupné online: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1515/Marothy-Soltesova_Listy-Terezii-Vansovej/1.

340 Op. cit.

341 MIKULOVÁ, M. *Tri spisovateľky (Šoltésová, Vansová, Timrava)*. Bratislava. Veda. 2016. S. 142.

časopis nemá byť špeciálny ženský, alebo špeciálne mužský, že čo má za zmysel; že čo by sme my povedali, kedy oni počali vydávať *Chlapecký svet*“³⁴². Tento zamietavý postoj práve od Vajanského a Škultétyho, ktorí do tej doby víтали a chválili tvorbu Sloveniek, sa môže zdať prekvapivý. Táto skutočnosť však priamo objasňuje, akým spôsobom a za akých podmienok bolo slovenskou kritikou dovolené prvej ženskej generácii prozaičiek vstúpiť do literárneho prostredia. Za podmienok, že ich tvorba bude aspoň sčasti korešpondovať s hlavnými ideami slovenskej kritiky (nadväznosť na zastávanie hodnôt tradičnej slovenskej rodiny v súlade s kresťanskou morálkou a na národné cítenie a propagáciu slovenskej hrdosti) dokázali slovenskí kritici a redaktori vrelo prijať hlasy autoriek – žien. Šoltéssová a Vansová boli v týchto hodnotách vychované a tiež sa k nim samy hlásili, vďaka talentu, vytrvalosti a predovšetkým odvahe vystupovať a tvoriť, dokázali do literatúry preniknúť. Konflikt mužskej a ženskej generácie prvej vlny slovenského literárneho realizmu nastáva v čase, keď ženská tvorba začína byť odvážnejšia, aj keď by časopis pre ženy korešpondoval s riadenou recepciou čitateľa, čo by vlastne opätovne plnilo Vajanského ciele, ten sa však obával, že riadená recepcia by ženské čitateľky mohla viesť už k reálnym feministickým myšlienkam. Predstavitelia staršej generácie literátov tak spoločne vyslovili názor, že *„ženy sú urovnoprávnené vo všetkom, čo im patrí, tieto časopisy že majú príchut' socialistickú, a propagovanie ženskej rovnosti s mužom že je k tomu i protináboženské, lebo Sväté písmo hovorí žene, aby bola podriadená mužovi, i všetky prirodzené poriadky hovoria jej to samé...“*³⁴³

6.1.6 Prvý ženský časopis Dennica

*„Slávny časopis Váš zasluhuje dľa môjho náhľadu tej najsvätejšej pozornosti a národnej podpory, bo je určený ku vzdelaniu nášho ženského sveta.“*³⁴⁴

Vansová porozumela tomu, ako silný môže byť práve vplyv dostupného časopisu, články ktorého by boli písané jasne a zrozumiteľne a rozhodla sa na túto úlohu podujat', keď našla v českom prostredí správneho spojenca a podporovateľa tejto myšlienky – slovakistu Karola Kálala. Toto rozhodnutie v sebe nieslo mnoho problémov i kritiky³⁴⁵. Napriek tomu sa v začiatkoch 20. storočia prvý slovenský časopis pre ženy stal napokon literárnou tribúnou mladých autorov a *„zároveň najprvo náhodne a nesústavne, potom cielavedome a programovo orgánom príslušníkov slovenskej*

342 ŠOLTÉSOVÁ, E. M. *Výber I. Moje deti. Sedemdesiat rokov života. Korešpondencia. Články*. Bratislava. Tatran. 1978. S. 538.

343 Op. cit., s. 541.

344 URBÁNEK, F. [osobná korešpondencia]. [1901-1-15]. Dostupné v: LA SNK 41 GG 11.

345 Po vydaní prvého čísla je Vansovej vyčítané, že takmer polovica článkov je v českom jazyku, hoci malo ísť o slovenské periodikum pre ženy.

moderny a najprogressívnejších autorov druhej vlny slovenského literárneho realizmu“³⁴⁶ pričom v tej dobe sa mladí autori obracali na Vansovú ako redaktorku, aby posúdila kvalitu ich diel, a teda žena ako literátka sa stáva kritikom i radcom. Po roku 1900 literárne prostredie už prestáva ženy len akceptovať podľa svojho uváženia, ale musí prijať i to, že ženy začínajú byť v slovenskej literatúre aktívnejšie. Zároveň nastávajú výrazné zmeny v nazeraní na rozvoj slovenskej kultúry. Vplyv národne orientovaného predstaviteľa „*oligarchickej kultúry*“³⁴⁷ – Vajanského slabne a do popredia sa dostávajú názory česko-slovensky orientovaných hlasistov, ktorí v sociálnom programe majú podporu emancipácie – nie však vo Vajanského chápaní, kde žena mala byť vzdelanou múzou a podporovateľkou muža, podľa hlasistov má byť žena spoločensky rovná mužovi.³⁴⁸

Toto je už iný prístup, ktorý v slovenskej literatúre predstavuje predovšetkým odvážna Hana Gregorová a jej spoločenské kultúrne a literárne aktivity. Je to obdobie, keď magická Vajanského osobnosť k sebe už nepriťahuje toľko obdivovateľov a otvárajú sa nielen pre literatúru celkovo, ale aj pre literatúru určenú len pre ženy nové možnosti. Vansová sa v čase vydávania Dennice venovala redaktorskej činnosti a presadzovala kratšie žánre, keď sa v 20. rokoch 20. storočia vrátila k písaniu románov, aj napriek svojej snahe, sa nezvládla úplne adaptovať na nové spoločenské zmeny, ktoré modifikujú status ženy, a tým sa jej nedarí si opätovne plne získať čitateľa, ako tomu bolo na konci 19. storočia. Výraznejší úspech zaznamenala predovšetkým románom *Kliatba*, ktorý si získal svoje publikum práve vďaka napínavému hrôzostrašnému deju. Šoltésovej sa podarilo literárne excelovať nielen denníkovými zápiskami *Moje deti*, aj keď táto práca už patrila skôr k vecným žánrom, ale následne aj jej kritickou národne-emancipačnou tvorbou spojenou s aktivitami v Živene, kde 33 rokov pôsobila vo funkcii predsedníčky. Dokonca sa následne sama stala redaktorkou druhého slovenského ženského časopisu Živena, ktorý začal prvý ženský a na dlhú dobu aj jediný slovenský ženský spolok vydávať v roku 1910, čo jej činnosť profilovalo predovšetkým vo sfére kultúrno-osvetovej.

346 VANSOVÁ, T. [archívny materiál]. Dostupné v: LA SNK 41 RRR.

347 Vajanský, ako sám píše v článku *Slovenská kultúra*, nazeral na slovenskú kultúru z dvojakého hľadiska a rozdeľoval ju na ľudovú a aristokratickú (oligarchickú). A vtedy práve v ľudových tradíciách a ľudovej slovesnosti Vajanský romanticky videl základ slovenskej kultúry, a odôvodňuje ju tým, že „*my Slováci neboli sme háveďou kočujúcou, ani nekrmili sme sa odpadkami cudzej kultúry.*“ (VAJANSKÝ, S. H.: *State o slovenskej literatúre*. Bratislava. Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry. 1956. S. 26.). Kultúrou vyššou, a teda kultúrou oligarchickou nazýva slovenských vzdelancov, ktorí študovali v zahraničí a podľa romantickej predstavy Vajanského mali výrazný vplyv na vývoj celej zeme, rovnako do tejto skupiny patrili školy, kníhtlač, knižnice a podobne.

348 Táto idea neskôr narážala na problém, že slovenské ženy vo väčšine neboli vzdelanostne pripravené na intelektuálnu rovnosť mužom.

6.2 Vansová v slovanskom kontexte

„Kým nebudeme cítiť, že sme Slovania, nebudeme ani dobrí Česi, ani dobrí Slováci...“³⁴⁹

Vansová sa o slovanský svet zaujímalala, a nie iba okrajovo, čo nám ilustruje už úvodný citát. Vansová, a nielen Vansová, ale celá generácia slovenských spisovateľov 19. storočia je vychovávaná v myšlienkach slovanskej afinity, ktorej rezíduá v slovenskom prostredí zostávali už od pôsobenia Jána Kollára a Pavla Jozefa Šafárika, následne sa modifikovali v období romantizmu až ich určitým spôsobom proklamoval i Svetozár Hurban Vajanský ako koryfej slovenského literárneho realizmu a predovšetkým aj veľký vzor T. Vansovej, s tým rozdielom, že Vajanský propagoval model slovanstva na čele s ruským národom (dokonca tvrdil, že ak by sa Slovania mali zjednotiť, tak zjednocujúcim jazykom by mala byť ruština) a Vansová pocítovala najintenzívnejšiu príbuznosť Slovákov práve s českým národom.

6.2.1 Vansová a český kontext

Ako sme už naznačili v predchádzajúcej podkapitole, spriaznenosť s českým národom a jeho kultúrnym snažením mala najmä u slovenských spisovateľiek zvlášť významné miesto. I preto mal u Vansovej z kontaktov so slovanským svetom český element najvýraznejšie postavenie. České prostredie predstavovalo pre Slovenky silnú inšpiráciu, a táto skutočnosť bola intenzívne citeľná aj v diele Vansovej – znalosť dobovej českej tvorby a reálií autorka jednak v mnohých prípadoch sama proklamovala (sú zachované záznamy o tom, že rada čítala predovšetkým V. K. Klicperu, B. Němcovú, J. K. Tyla, J. Arbesa a V. Háľka), ale pretavovala ju i do svojich diel (sama autorka sa verejne priznávala k neskonalemu obdivu jednoduchého jazyka Němcovej *Babičky*³⁵⁰, ktorý jej slúžil ako vzor pre písanie vlastných kníh; mravné ideály, úcta k rodičom a nesebecká služba iným či schopnosť hlavnej hrdinky Sylvy z *Vesnického románu* Karolíny Světlej nájsť zmysel života v obetavej práci je podobná obetavej Virole z románu *Sirota Podhradských*; v neposlednom rade nesmieme zabudnúť na ideálne vykreslenie českého prostredia vo Vansovej cestopise *Pani Georgiadesová na cestách* a pod.).

349 HUŠKOVÁ, J. [osobná korešpondencia]. [1926-3-31]. Dostupné v: LA SNK 150 I 8.

350 „*Babička je v Čechách tou najpopulárnejšou a najviac čítanou knihou. Je priamo nesmrteľná, je stará a predsa vždy svieža a živá. Jej reč je taká jednoduchá a predsa obsažná, lebo podáva v ľahúčkem rúchu nejednu životnú múdrosť. Pri čítaní tejto knihy máme dojem, že je písaná nie len neutuchajúcou láskou k predmetu a zvlášť k postave drahej starenky, ale že nám tu podáva časť samej seba; čiastku svojej vrelociťnej, za všetko krásne nadšenej duše, svojho veľkého umu a nevšedného, samostatne súdiaceho ducha.*“ VANSOVÁ, T. *Predmluva*. In: NĚMCOVÁ, B. *Babička*. [online]. [cit. 4. 10. 2016]. Dostupné online: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1830/Nemcova_Babicka.

Zvýšený záujem Terézie Vansovej o české prostredie a kultúru nebol založený iba výhradne na princípe národnostnej – slovanskej príbuznosti, ale významným elementom, špecifickým pre Vansovú ako ženskú autorku, bola vyspelosť českého ženského hnutia (časopisy, spolková činnosť, školstvo a pod.) predstavujúca ideálny vzor pre Slovenky. Kým recepcia na linke české prostredie – Terézia Vansová je vo veľkej miere zrejماً, preukázaná a ako taká len ťažko spochybiteľná, recepcia opačným smerom predstavuje menej známu literárnohistorickú skutočnosť. Jeden z najintenzívnejších a najpodstatnejších kontaktov bol pre Vansovú český slovako-fil Karel Kálal, na ktorého podnet vznikla Dennica – ženský list pre poučenie a zábavu ako prvý slovenský časopis pre ženy.³⁵¹ A práve aj vďaka Dennici sa stali Vansovej kontakty nielen s českým, ale s celým slovanským svetom intenzívnejšie. Vansová ako redaktorka v snahe posilniť čitateľskú základňu svojho časopisu a rozšíriť počet predplatiteľov, vďaka ktorým by sa zvýšili príjmy a celkovo sa tak zlepšila situácia finančne nestabilného periodika, prejavovala ambície čiastočne preniknúť s časopisom i do mimoslovenského sveta a práve tam získať nových predplatiteľov periodika, ktorých príspevky by pomohli k lepšiemu finančnému zaisteniu časopisu.

Vansovej redaktorská práca preto neunikla pozornosti českých časopiseckých kruhov, tieto snahy vítali a podporovali predovšetkým propagovaním Dennice v českých periodikách. Podobnú pomoc ilustruje i skutočnosť, že v čase zápasenia Vansovej s finančnými problémami pri vydávaní časopisu Slovenská žena (slovenského periodika pre ženy, ktoré redigovala v rokoch 1920 – 1923) dostala Vansová z českej redakcie Ženského obzoru ponuku, aby sa časopis Slovenská žena spojil so Ženským obzorom a bol vydávaný ako príloha tohto časopisu, avšak i naďalej by bol redigovaný Teréziou Vansovou, ale už bez farchy finančného zaistenia jeho existencie a s výhodami redakčnej spolupráce: „*Mimo toho Vám nabízíme, že Vám při naši revui, poskytneme možnost vydávati Slovenskou ženu, jako přílohu našeho ‚Ženského obzoru‘ kterou byste samostatně vyplňovala a nebo nám posílala materiál, který bychom za Vás, když nejste zdráva, spracovali.*“³⁵² Je zřejmé, že Vansová nebola pre české prostredie neznámym pojmom, a preto ju, predovšetkým od začiatku 20. storočia, české spolky, redakcie a nakladateľstvá oslovujú – tentokrát ako autorku a príspevateľku.³⁵³ Osobná korešpondencia Terézie Vansovej uchovaná v Literárnom

351 Kálal pôvodne oslovil s myšlienkou vydávania Dennice E. M. Šoltésovou, tá však odmietla. Vansová ponuku redigovania časopisu prijíma i napriek odmietavému postoju jej okolia: „*Můj muž nesúhlasí so založením nového a síce ženského listu [...] Jedna zo spolupracovníc, na ktorú som sa opierala, tiež nesúhlasí. Je to Bella Textorisová. Marína Horváthová je znechutená...*“ VANSOVÁ, T. [osobná korešpondencia]. [1897-9-15]. Dostupné v: LA SNK 41 TTT 55.

352 Ženský obzor. [1923-12-28]. Dostupné v: LA SNK 41 JJ 7.

353 Napríklad pre plánované vydanie knihy nakladateľstva Veleslavín žiadali Vansovú o zaslanie humornej príhody do knihy *Veselé příhody ze života spisovatelů a umělců*; v zborníku *Od Šumavy k Tatrám* venovanému podpore česko-slovenských vzťahov publikovala svoju novelu *Hojže Bože*; redakcia *Žena a domov* prosila o spomienku z detstva, pretože chceli vydať slovenské číslo a počítali práve s príspevkami

archíve Slovenskej národnej knižnice navyše dodnes dokladuje jej živú komunikáciu s čelnými predstaviteľkami českého ženského hnutia na témy literárne, ako i témy týkajúce sa ženského hnutia v dobovom Rakúsko-Uhorsku, respektíve neskôr v slovenskej časti novovzniknutej republiky. Okrem snáh nadviazať písomný kontakt s Eliškou Krásnohorskou sa dochovala i obsiahlejšia korešpondencia s redaktorkou českého ženského časopisu *Ženský svět* – Terézou Novákovou, ktorá vo svojich listoch chválila Vansovej prácu na Dennici³⁵⁴ a žiadala od Vansovej články týkajúce sa nielen situácie Slovincov, ale i ženskej otázky na uhorskom území všeobecne, neopomínajúc pritom neslovanský okruh, menovite Maďarky³⁵⁵ i Rumunky, s ktorými mala Vansová veľmi dobré kontakty. Čo sa týka literárnych prác, Vansová prijímala rady od českej publicistky Maryši Šáreckej Radoňovej.³⁵⁶ I osobne sa Vansová stretla s Vilmou Seidlovou-Sokolovou³⁵⁷, Sokolová bola zároveň autorkou rubriky *Slovenky* – naše najbližšie sestry, ktorá bola pravidelne uverejňovaná v časopise *Ženský svět* a Sokolová v nej informovala o aktivitách Slovincov, pričom sa stala i platformou pre prezentovanie Vansovej literárnych prác českým čitateľkám.

Vansovej významnú úlohu a prínos v (česko)slovenskom a ženskom snažení, ako aj ich recepciu doma a v zahraničí dokladujú archívne dokumenty z rokov po vzniku ČSR, kedy Vansová oslavovala svoje okružle jubileá. Jej 70. a 80. narodeniny v roku 1927 a 1937 sa stali vhodnou a využívanou príležitosťou k ich pripomenutiu prostredníctvom jej biografických medailónikov,³⁵⁸ ale i cenných rozhovorov s autorkou,³⁵⁹ ktoré pri týchto príležitostiach poskytla periodickej tlači a v ktorých odhalila mnoho zo svojho života. Vansová, v tomto období už ako známa spisovateľka a významná propagátorka česko-slovenskej vzájomnosti, prijímala pri tejto príležitosti množstvo gratulácií, ktoré sú síce obsahovo nezaujímavé,

Slovincov. Redakcia *Ženského obzoru* jej poslala list: „*prosíme Vás zároveň, byste nám občas zaslala nějakou zprávu do některých našich rubrik*“. Redakcia *Ženského obzor*. [osobná korešpondencia]. [1923-12-28]. Dostupné v: LA SNK 41 JJ 7. Vansovej diela však nachádzame i v ďalších periodikách, veľmi často uverejňovala práce v *Českom lide* napr. *Vajíce v podání slovenského lidu* (1897), *Z tej trinásťej školy* (1898), *Paběrky povíer a obyčejov z Gem. Malohontu* (1899), *Detské povídačky, zpevy a hračky* (1899).

354 „*Dennice plní svůj úkol statečně a nevím, nemá-li více abonentů než náš ženský svět*.“ NOVÁKOVÁ, T. [osobná korešpondencia]. [1898-12-18]. Dostupné v: LA SNK 230 B 13.

355 NOVÁKOVÁ, T. [osobná korešpondencia]. [1898-12-18]. Dostupné v: LA SNK 230 B 13.

356 ŠÁRECKÁ-RADOŇOVÁ, M. [osobná korešpondencia]. [1927-12-23]. Dostupné v: LA SNK 198 Z 2.

357 Vilma Sokolová-Seidlová o Vansovej píše: „... *roztomilá Tereza Vansová [...] plna vlídné ochoty ke mně*...“. SOKOLOVÁ-SEIDLOVÁ, V. Slovenské pohľady. Č. 8. R. 45. S. 477.

358 Napr.: *U Terezy Vansové*. Lidové noviny 45. 1937. Č. 193. S. 6; *Terezie Vansová osmdesátiletá*. Lidové noviny 45. 193. Č. 196. S. 16; *Jubileum zasloužilé pracovnice pro uvědomění slovenských žen*. Národní listy 67. 1927. Č. 91. S. 1; VESELÝ, A. *Jubileum Terezie Vansové*. Národní listy 77. 1937. Č. 107. S. 15.

359 Napr.: SÁLKA, V. *Zo spomienok Terezie Vansovej*. Lidové noviny 42. 1934. Č. 196. S. 3.

avšak dokladujú jej ohlas u osobností domáceho³⁶⁰ i zahraničného prostredia.³⁶¹ Z dochovaných listov sa ale môžeme dozvedieť aj to, že ženské spolky združujúce prevažne Česky a Slovenky v zahraničí (a to napríklad v Amerike alebo v dnešnom Srbsku či Rumunsku) využili toto výročie na usporiadanie verejných prednášok venovaných práve osobnosti T. Vansovej, jej literárnej tvorbe, ako i jej kultúrno-osvetovým aktivitám.³⁶²

S českým prostredím nesúvisia iba osobné a korešpondenčné kontakty či inšpirácia v tvorbe a kultúrnych aktivitách. Neopomenuteľnou súčasťou predloženej problematiky sú i preklady literárnych diel. Napriek skutočnosti, že Vansovej práce boli v českom prostredí publikované predovšetkým v slovenskom jazyku (existuje iba jeden kompletný preklad do češtiny, a to konkrétne románu *Sirota Podhradských – Viola Podhradská. Román dívky* z roku 1972), zaujať by nás mohli predovšetkým Vansovej preklady českých diel do slovenčiny. Najznámejší z nich je preklad diela B. Němcovej *Babička*³⁶³, ktorý v roku 1927 potvrdila vydavateľstvu Slovenský východ³⁶⁴, aj keď s vydávaním podobných prekladov osobne nesúhlasila³⁶⁵: „*Nemyslela som, žeby som dakedy mala prekladať z českej reči do slovenskej. Vždy som bola toho názoru a myslím, že by malo byť, aby sa slovenské knihy čítaly v Čechách tiež v pôvodnom jazyku*“³⁶⁶. Následne od Němcovej preložila ešte dve prózy – *Pohorská dedina* (1928) a *Pán učitel* (1930) a pre rovnaké vydavateľstvo súhlasila aj s prekladom diela *Filozofská historie* od A. Jiráka.³⁶⁷

360 Medzi gratulantov patril okrem iných i predseda vlády Milan Hodža.

361 Dochované sú predovšetkým oficiálne gratulácie od zahraničných spolkov, s ktorými Vansová spolupracovala, v menšej miere aj gratulácie jednotlivcov zo zahraničia.

362 Ako príklad môžeme uviesť dochovanú informáciu o návšteve dvanástich žien z brnianskej Vesny (ktorej bola Vansová niekoľko rokov oficiálnou spolupracovníčkou) v Banskej Bystrici práve pri príležitosti Vansovej životného jubilea. Návšteva sa odohrala 12. 5. 1937. Archívny fond T. Vansovej [výstrižok z novin]. Dostupné v: LA SNK 41 PPP. Spolek slovanských žen v Olomouci zorganizoval 21. 6. 1937 pri príležitosti Vansovej jubilea prednášku o jej živote a diele. Spolek slovanských žen v Olomouci. [osobná korešpondencia]. Dostupné v: LA SNK 41 DD 16. V Petrovci miestny odbor Sdružení československých žen v Juhoslávii usporiadal oslavy pri príležitosti Vansovej 80. narodenín. Pozri: Archívny fond T. Vansovej. [výstrižok]. Dostupné v: LA SNK 41 RRR.

363 „*Kde len bolo možno, šetrila som pôvodinu, aby prišla k nám taká milá a vzácna, ako ju pred 70 rokami jej slávna autorka vypravila. – Usilovala som sa, nie len aby som zachovala takrečený odkaz duše najväčšej spisovateľky, ale keby bolo možné, vložila by som i môj neohraničený obdiv a lásku k jej dielu do toho, lebo je Božena Němcová mojim ideálom. Je to jedinečné dielo slávnej spisovateľky.*“ VANSOVÁ, T. *Predmluva*. In: NĚMCOVÁ, B. *Babička*. [online]. [cit. 4. 10. 2016]. Dostupné online: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1830/Nemcova_Babicka.

364 Kniha vyšla v roku 1928.

365 Súhlas Vansovej s prekladmi českých diel do slovenčiny je nutné odôvodniť výraznými finančnými problémami, ktoré mala Vansová predovšetkým v 20. rokoch 20. storočia.

366 VANSOVÁ, T. [osobná korešpondencia]. [1927-9-21]. Dostupné v: LA SNK 41 CC 33.

367 Píše sa o tom v liste: VANSOVÁ, T. [osobná korešpondencia]. [1927-9-21]. Dostupné v: LA SNK 41 CC 33. Napriek tomu tento preklad nie je dnes dohľadateľný v knižniciach, preto je možné sa nazdávať, že preklad napokon nevyšiel.

6.2.2 Vansová a južní Slovania

S prekladmi možno nadviazať aj na Vansovej kontakty s južnoslovanským prostredím. Práve o preklad Vansovej prvého románu (*Sirota Podhradských*) do chorvátskej jazyka prejavila vážny záujem Anna Šišuliaková: „*Osmelujem sa Vás úctive prosiť o dovoľenie Váš výborný román ‚Sirota Podhradských‘ smieť preložiť do horvačtiny, za našu Maticu Hrvatsku*“³⁶⁸. Hoci opätovne ide pravdepodobne o nezrealizovaný projekt, pre nás je podstatná i pôvodná intencia. Rovnako sa z archívnych materiálov môžeme dozvedieť, že tento Vansovej román vychádzal v slovenskom jazyku v prílohe časopisu Hlas ľudu v Petrovci, a teda v centre slovenskej diaspóry v dnešnom Srbsku.

S južnoslovanským prostredím súvisí i Vansovej cestopis – *Z rovín dolnozemských*. Nemožno tvrdiť, že ide o zásadné dielo vo Vansovej tvorivom profile, nie je jedinečné svojou poetikou a nebolo dokonca ani knižne vydané (čitateľky si ho mohli prečítať iba na stránkach Dennice), napriek tomu predložený cestopis poukazuje na dve nezanedbateľné skutočnosti: Vansová mala osobné kontakty s južnými Slovanmi a sama ako redaktorka sa v rámci nenáročnej formy zábavného čítania snažila svojim recipientom (recipientkám) ponúknuť relatívne fundovaný náčrt zo života južných Slovanov.

6.2.3 Vansová a ruský kontext

Názorným príkladom tohto redaktorského zámeru realizovaného nielen v južnoslovanskom areáli je i korešpondencia s Albertom Škarvanom – významným propagátorom Tolstého myšlienok na slovenskom území. Vansová vedela o jeho dočasnom pobyte v Rusku, a preto hoci nemala osobné kontakty na Rusko, snažila sa aspoň sprostredkovane poskytnúť slovenskej čitateľskej obci informácie o ruských ženách („*Keď som redigovala Dennicu, chcela som vedieť niečo o ruskej žene. Rusko, ako sa všeobecne vie, sme zbožňovali.*“³⁶⁹). To že táto epizóda končí neúspešne, je už paradox. Škarvan ponuku veľmi rád prijal a poslal Vansovej nielen svoje názory na ruské ženy, ale dokonca získal niekoľko písomných vyjadrení aj od ďalších slovenských a českých rusofilov, avšak názory na ruské ženy boli natoľko hanlivé, že Vansová – ako podporovateľka slovanskej vzájomnosti – sa rozhodne tieto názory vôbec neuverejniť.³⁷⁰

368 ŠIŠULIAKOVÁ, A. [osobná korešpondencia]. [1912-7-8]. Dostupné v: LA SNK 41 EE 28.

369 VANSOVÁ, T. [osobná korešpondencia]. Dostupné v: LA SNK 230 B 21.

370 „*My Slováci sme si zvykli predstavovať Rusa čo človeka nám obzvlášte bližšieho. To je omyl. Ruská povaha nám je ďaleká a cudzá a ruský život tiež. Naše rusofilstvo sa zakladá na úplnom neznani Ruska, keby sme znali Rusov, by naša zaľúbenosť do nich prestala [...] Ruska je nanajviš špatná gazdiná [...] Domácnosť je im tarcha, nutné zlo [...] Ruska je márnotrpná. Z mála moc urobiť, hynúce reštaurovať, tak rečeno z ničoho pomaly*

S prostredím ruského záboru na území dnešného Poľska súvisí ešte jedna doteraz nepublikovaná³⁷¹ skutočnosť, a to tá, že Jozef Škultéty, vtedajší šéfredaktor Slovenských pohľadov, sprostredkoval Vansovej jediný preklad do ruštiny: „*Ja posielam Vám novoročný dar: v prílohe Varšavského denníka preklad Vašej vianočnej povesti*“³⁷². Na čo Vansová s vďakou odpísala: „*Ani ste ma nemohli príjemnejšie prekvapiť, ako s týmto prekladom, ktorý si už aj sama prečítam, lebo som sa už naučila čítať po rusky*“³⁷³.

6.2.4 Vansová a poľský kontext

Kontakt s poľským kultúrnym prostredím bol Vansovej sprostredkovaný predovšetkým prostredníctvom Dennice, a to konkrétne zo strany poľskej ženskej čitateľskej obce. V archívnych materiáloch totiž nachádzame záznamy o záujme na predplatene Dennice čitateľkami z Krakova a Varšavy.³⁷⁴ Vansová, napriek tomu, že Poliaci nestáli v popredí jej osobných záujmov, považovala priam za svoju povinnosť sa o poľské prostredie zaujímať z perspektívy panslavizmu i otázky ženskej emancipácie v rámci svojho redaktorského povolania. A preto, hoci nepravidelne, informovala o poľskej kultúre v Dennici,³⁷⁵ pričom sama vyvíjala iniciatívu k sebazvedávaniu v tejto oblasti, aby mohla tieto informácie predkladať ďalej. Opätovne, ako pri iných slovanských krajinách, i v tomto prípade Vansová propagovala aj poľské literárne práce: „*Minulého roku zasvätil vďačný národ poľský s nadšením a okázalosťou medzi inými dvojaké jubileum: jubileum 40ročnej literárnej činnosti slovútnej spisovateľky poľskej Elizy Orzeszkowej a jubileum šesťdesiatročných narodením a spolu i tridsaťročnej literárnej činnosti Marye Konopnickej. Nám sú obe tieto mená už nie neznáme, veď i Dennica viackrát priniesla niekoľko krásnych básní Marye Konopnickej vo vernom preklade nášho Horala a povesti Orzeszkowej v preklade Horina*“³⁷⁶.

K dodnes dohľadateľným informáciám o snahe prekladu Vansovej diela do ďalšieho slovanského jazyka a zároveň posledným výraznejším kontaktom Vansovej

a po troche prítulný kút zariadiť, o tom všetkom sa Ruske ani nespína [...] Ruska nezapláta, nezamrežká odev, keď je tomu čas, a nosí svoju sukňu, nereparovanú, flakatú, smradlavú do tých čias, pokiaľ si novú nekúpi.“ ŠKARVAN, A. [osobná korešpondencia]. [1908-2-24]. Dostupné v: LA SNK 198 Z 4.

371 Nepublikovaná chápe v zmysle, že daná informácia sa nenachádza v záznamoch SNK o publikovaných dielach T. V. doma a v zahraničí. Informáciu je však možné nájsť v jednom z listov adresovaných T. V. v publikovanej osobnej korešpondencii Jozefa Škultétyho. Ide o Vansovej prozaické dielo *Šťastná žena*, ktorú uverejnila v Národných novinách v roku 1889. V ruskom preklade bolo publikované pod názvom *Ščastlivaja ženščina (převod so slovacckogo)*.

372 KOCÁK, M. (ed.) *Listy Jozefa Škultétyho I*. Martin. Matica slovenská. 1982. S. 57.

373 VANSOVÁ, T. [osobná korešpondencia]. [1890-1-13]. Dostupné v: LA SNK 49 EE 31.

374 RENDEK, J. [osobná korešpondencia]. [1899-11-12]. Dostupné v: LA SNK 41 AA 19.

375 VANSOVÁ, T. *Marya Konopnická. O literárnej tvorbe na jej 25. ročné spisovateľské jubileum*. Dennica. 1902. R. 5. Č. 11. S. 234 – 237.

376 VANSOVÁ, T. *Jubileum dvoch spisovateľiek (Orzeskowska a Konopnicka)*. Dennica. 1907. R. 10. S. 27.

s poľským prostredím patrí nasledujúci úryvok: „*Radujem sa z toho, že sa o Kliatbu zaujímajú v Poľsku a verím, že kniha v poľskej reči výjde. Odpísal som sám na pána prof. Pazurkiewicza a poslal som mu brožovaný výtisk Kliatby a okrem toho písal menovanému profesorovi tunajší poľský konzulát, ktorý vrele odporúča preložiť Kliatbu do poľskej reči. Profesora Pazurkiewicza som žiadal, aby stanovil honorár a som presvedčený, že, ak bude knihu prekládať, bude honorár dobrý*“³⁷⁷. Snaha Jána Grünwalda, redaktora vydavateľstva Slovenský východ, ktoré vydalo niekoľko Vansovej kníh, však zostala pravdepodobne opätovne nenaplnená – o poľskej verzii *Kliatby* sa dnes nedarí nájsť žiadne informácie.

6.2.5 Vansová a ostatné krajiny

Predložené archívne záznamy o snahe spolupráce s inými národmi nie sú obmedzené iba na slovanské krajiny, výrazné kontakty má Vansová napríklad s Rumunkami a Slovenkami žijúcimi v tejto oblasti: „*Dôležitá úloha sprostredkovateľa medzi rumunskými a slovenskými sestrami – tak sa vzájomne v dopisoch oslovovaly – pripadla skromnému redaktorovi vtedajšej Tribuny Augustínimu. On nielen vyučoval mladé Rumunky slovenčine – slečna Agnes Cristea za jeho vedenia prekladala Vansovej novelu zo Slovenských pohľadov – ale aj povzbudzoval, urgoval a vyjednával na obidvoch stranách. Dokázal sa vtedy spolu s Teréziou Vansovou preukázať skvelým organizátorom ako aj hbitým, nadšeným propagátorom. Jeho meno vedľa mena našej vynikajúcej spisovateľky nesmie veru nikdy vymiznúť z bohatých análov slovensko-rumunského sblíženia*“³⁷⁸. Vansová bola medzi Rumunkami známa nie iba ako už etablovaná spisovateľka, ale poznali ju od počiatkov jej tvorby, a to vďaka kontaktom, ktoré tam nadviazala počas obdobia Vajanského pobytu vo väzení. Rovnako ilustratívna môže byť i informácia, že aj tieto ženy boli predplatiteľkami Dennice a následne aj Slovenskej ženy.

Vansová sa ako spisovateľka snažila preraziť tiež na maďarský knižný trh. Už v roku 1890 zisťovala možnosti preloženia *Sirotky Podhradských* do maďarčiny, dostala však odpoveď: „*Pred slovenskou knižkou všetci redaktori krčia nosom*“³⁷⁹. A jediný maďarský preklad jej diela je napokon *Julinkin prvý bál* (*Juliska első bálja*) z roku 1966³⁸⁰, ktorý i tak vydalo slovenské vydavateľstvo Mladé letá. Ešte v začiatkoch svojej tvorby posielala svoje diela aj do slovenských periodík v Amerike, sama

377 GRÜNWARD, J. [osobná korešpondencia]. [1928-3-2]. Dostupné v: LA SNK 41 CC 33.

378 HUŠKOVÁ-FLAJŠANSOVÁ, J. *Cenná politická epizóda zo života Vansovej*. [výstrižok z novin]. Dostupné v: LA SNK 41 RRR.

379 CZAMBEL, F. [osobná korešpondencia]. [1890-11-1]. Dostupné v: LA SNK 41 D 31.

380 Do maďarčiny dielo preložil István Käfer, ilustroval Jozef Baláž. Náklad bol 1000 ks.

slovenské periodiká vydávané v Amerike odoberala, ale rovnako nechávala priestor pre krajanky z Ameriky v Dennici.³⁸¹

Z uvedených informácií je zrejmé, že naplnenie programu Terézie Vansovej na poli posilnenia slovanskej vzájomnosti i všeobecnej ženskej emancipácie nebolo len prázdnu proklamáciou, ale i jej reálnou snahou a túžbou, a to predovšetkým na prelome 19. a 20. storočia, kedy možno i vo Vansovej osobných vyjadreniach nájsť výraznú tvorivú odvalu a odhodlanie. Aktivity, ktoré Vansová podniká v dvadsiatych rokoch 20. storočia (najmä vydávanie nových diel a zároveň i preklady) súvisia skôr s finančnými ťažkosťami, ktoré Vansová v danom období mala.

Predstavený výber zdrojov zahrňujúcich najmä primárne archívne pramene a ich spracovanie dokazuje šírku, intenzitu i charakter vzťahu Vansová – mimoslovenské prostredie, čo môže byť pre mnohých, oboznámených s obvyklým hodnotením autorkinho prínosu slovanskej literatúre, pomerne prekvapujúca informácia. Je nutné uznať, že Vansovej, častokrát označovanej iba ako autorka triviálnej ženskej prózy,³⁸² sa podarilo svojou horlivosťou a oddanosťou k práci vytvoriť so slovanským svetom pomerne značné väzby. Avšak po spisovateľkinej smrti (1942) je nepochybné, že s ohľadom na viaceré nezrealizované preklady sa zmienky o Vansovej, ako osobnosti i spisovateľke, mimo slovenské územie obmedzili iba na niekoľko záznamov v slovníkoch o významných ženách 19. storočia, v ktorých Vansová častokrát nefiguruje ani ako spisovateľka, ale predovšetkým ako zakladateľka časopisu Dennica³⁸³, výnimočne môžeme nájsť práce, ktoré sa už podrobnejšie venujú slovanským spisovateľkám vrátane samotnej Vansovej³⁸⁴. Nárastom záujmu o módne pojmy ako feminizmus či gender studies v posledných rokoch sa Vansová dostala znovu do pozornosti aj v slovanskom okruhu. Je nutné pripomenúť predovšetkým niekoľko mien – Marcin Filipowicz, poľský bohemista pracujúci v Českej republike, ktorý Vansovej venoval niekoľko štúdií³⁸⁵, v ktorých

381 „V časopise Dennica, redigovanom Teréziou Vansovou, uverejňovali články Živeny v USA správy o činnosti [...] posielali články zo života slovanských žien v Amerike a získavali predplatiteľky pre časopis z radov krajaniek.“ BARTALOVÁ, E. Americká Živena a jej kontakty so Živenou na Slovensku. In: SEDLÁKOVÁ, V. (ed.) Zborník z osláv 125. výročia Živeny spolku slovanských žien v Martine. Martin. Živena. 1995. S. 140.

382 „Ja som svoje diela určila pre ľud. Preto mi veľmi zle padla kritika Bujnáka, ktorý všetky moje diela shrnul pod jeden, vraj charakteristický názov „limonáda“.“ SÁLKA, V. Zo spomienok Terezie Vansovej. Lidové noviny 42. 1934. Č. 196. S. 3.

383 Napríklad: DE HAAN, F. – DASKALOVA, K. – LOUTFI, A. (eds) *A biographical dictionary of women's movements and feminism. Central, Eastern, and South Eastern Europe: 19th and 20th Centuries*. New York. Central European University Press. 2006. 678 s.

384 Napríklad článok od Nory Weber *Feminism, Patriarchy, Nationalism, and Women in Fin-De-Siecle Slovakia* alebo Normy L. Rudínskej: *Incipient Feminists: Women Writers in the Slovak National Revival* (1991) či novšie články ako Dominique J. M. Soulas-de Russel: *L'imagologie, étude des stéréotypes nationaux, à l'exemple de ceux des Allemands dans la littérature slovaque de 1780 à 1914* (2016).

385 Vansovej cestopis rozoberá napríklad v štúdií: *Pani Georgiadesová na cestách. Veselý cestopis do Prahy Terézie Vansové. Ženská verze ideologického cestopisu*. Románu *Sirota Podhradských* sa venuje v knihe: *Z problematiky české a slovenské ženské literární tvorby 2: poloviny 19. století* (2007).

sa snaží nanovo interpretovať poetiku vybraných Vansovej diel. Pozornosť Vansovej dielam venuje aj Maša Zavrtanik napríklad vo svojich slovinských prácach *Semiotizacija potopisa Terézije Vansove* alebo *Fakti v literarnih delih Terezije Vansove kot vir pri spoznavanju naciña zivljenja ljudi*.

Neupierajúc Vansovej jej zásluhy na poli literárnej tvorby, je zo širšej perspektívy mimoslovenského kontextu nutné každopádne dospieť k triezvemu a objektívnemu hodnoteniu jej recepcie a významu, ktorý môže byť ťažko hodnotený ako výrazný v porovnaní s inými slovenskými osobnosťami jej obdobia. Táto skutočnosť má však v kontexte Vansovej literárneho snaženia svoje ratio v jej špecificky determinovaných umeleckých ambíciách a cieľoch, ktoré svojim dielam pripisovala – pre Vansovú bola vždy prvotná slovenská, často málo vzdelaná čitateľka, a práve jej Vansová prispôbovala svoje diela samotnou poetikou či tematickým zameraním – takáto špecifická literatúra však len ťažko mala šancu nájsť širší ohlas v mimoslovenskom kultúrnom okruhu okrem tých najbližších. Iným vysvetlením môžu byť i obmedzené možnosti autorky, ktorá sa zväčša pohybovala mimo centrá slovenskej kultúry a úplne sa nevzdala ani svojich rodinných úloh.

Medzinárodne príliš nepoznaná Terézia Vansová sa zaradila k mnohým ďalším slovenským autorkám tvoriacim a pôsobiacim v rámci publikačnej, editorskej, spolkovej či edukačnej činnosti pre svoje čitateľky, členky a podporovateľky, pri-nášajúc tak moderný spoločenský trend hľadania úlohy žien do slovenskej spoločnosti. Hoci daná cesta bola dlhá a náročná, práve vďaka týmto ženám – ako bola v danej dobe Vansová – bolo možné budovať základy vzdelávania žien postavené i na uspokojení čitateľského dopytu slovenskej ženy. Faktom, ktorý je potrebné zdôrazniť, je to, že Vansová ako osobnosť poskytla tomuto cieľu všestranný multi-dimenzionálny prínos často podporený jej osobnostnou charakteristikou – vytrvalosťou a nevšednou odvahou naplniť svoje vytýčené zámery.